

Új utak a magyar nyelvtan tanításában

Örömteli és üdvözlendő, hogy immáron nemcsak Romániában büszkélkedhetnek kiváló magyar nyelvtani feladatgyűjteménnyel és segédlettel (vö. Jánk, 2017), hanem Magyarországon is. Megjelent ugyanis egy egyelőre kisebb visszhangot kiváltó, ám annál fontosabb segédlet, amely a nyelvtanórák újragondolását hivatott segíteni. Pontosabban a nyelvtan, az azt tanuló gyermek s az azt tanító tanár között fennálló (részben érthető és megmagyarázható, részben teljességgel érthetetlen) távolság csökkentését. Erre pedig az eddigi ismereteink alapján a leginkább megfelelő módot választja: a funkcionális-kognitív irányzaton alapuló, a kommunikációt előtérbe helyező megközelítést. Ennek egyik legfőbb ismérve – a konstruktivista pedagógiával összhangban –, hogy általában irányítani kívánja a diákok figyelmét valamire, ösztönözni őket valamilyen tevékenységre, mindezt az ő meglévő tudásukra, jelen esetben a nyelvi ismereteikre és képességeikre építve.

A két kötet egyike a 9–12. évfolyamnak szánt 122 oldalas feladatgyűjtemény, míg a másik az ehhez tartozó, nagyobb terjedelmű 410 oldalas tanári kézikönyv. A feladatgyűjtemény mintegy munkafüzetként funkcionál(hat), míg a tanári kézikönyv ezt kiegészítve nyújt segítséget a pedagógus számára: az egyes feladatokhoz tartozó lehetséges megoldásokon túl minden esetben meghatározza a téma relevanciáját, az ide tartozó nyelvészeti alapismereteket, végezetül fölvázolja a kulcsfogalmakat, szükséges eszközöket, lehetséges munkaformákat, módszereket stb. Ezen felépítése példaértékű, ugyanis nagyban hozzájárul a pedagógus hatékony munkavégzéséhez, ténylegesen segíti,

kapaszkodókat nyújt számára, nem hagyja elveszni a nyelvészet szövevényes világában. Ami kérdéses, hogy ezek a funkcionális-kognitív nyelvészeti ismeretek és egyáltalán maga a szemlélet mennyire tud befogadhatóvá válni azok számára, akik még egy teljesen más paradigma és szemléletmód mentén tanultak nyelvtant és nyelvészetet korábbi tanulmányaik alatt (persze ez egy teljesen más munka tárgya lehetne).

Az alapvető különbség a két kötet között, hogy a tanári kézikönyv egy tágabb kontextusba helyezve, kibővített elméleti háttérrel tartalmazza a feladatgyűjteményben szereplő feladatok, kiegészítve őket a megoldásaikkal – „feltéve, ha meg lehet adni jó megoldást”.

A szerzők e megjegyzése demonstrálja a saját felfogásuk és munkájuk lényegét, a kognitív-funkcionális megközelítés újszerűségét, relevanciáját.

Az a szemléletmód, amely csakis a helyes-helytelen dichotómiában gondolkodik, nem tartható, ugyanis a nyelv és a nyelvhasználat sokkal összetettebb, mintsem hogy egyes elemeit ezekbe a kategóriákba beleerőszakoljuk.

A két kötet közül a továbbiakban elsősorban a tanári kézikönyvre fókuszálók, mivel ez bővebben kifejti, több szempontból megközelíti és megalapozza a feladatgyűjteményben szereplő tartalmakat. Az alapvető különbség a két kötet között, hogy a tanári kézikönyv egy tágabb kontextusba helyezve, kibővített elméleti háttérrel tartalmazza a feladatgyűjteményben szereplő feladatokat, kiegészítve őket a megoldásaikkal – „feltéve, ha meg lehet adni jó megoldást”. A szerzők e megjegyzése demonstrálja a saját felfogásuk és munkájuk lényegét, a kognitív-funkcionális megközelítés újszerűségét, relevanciáját. Az a szemléletmód, amely csakis a helyes-helytelen dichotómiában gondolkodik, nem tartható, ugyanis a nyelv és a nyelvhasználat sokkal összetettebb, mintsem hogy egyes elemeit ezekbe a kategóriákba beleerőszakoljuk. Éppen ezért kerüli a funkcionális nyelv szemlélet ezt a kétpólusú felosztást, ahogy a szerzők is: a kategorizációnál a prototipikusság (pl. 34–35.) fogalmát alkalmazzák, méghozzá nagyon ötletesen, például egy olyan egyszerű kérdéssel, hogy „mely gyümölcsök prototipikusak a magyar emberek számára?” (a kérdés a hagyományos nyelv szemléletben valahogy úgy hangozna, hogy „melyek magyar gyümölcsök és melyek nem?”).

A kézikönyv és a feladatgyűjtemény is alapvetően négy nagy tematikus egységre oszlik, bár a két tartalomjegyzék első ránézésre nem ezt sugallja – a (látszólag) különféle tartalmakat talán érdemes lehet kissé jobban összefésülnie a szerzőknek, szerkesztőknek vizuálisan, illetve a számozásra is ügyelve. Az említett négy nagy egység a következő: 1. A nyelv biológiai és társas alapjai, 2. A nyelv metaforikussága, ikonikussága 3. A nyelv metonimikussága, indexikussága, 4. A nyelv konvencionálódása, szimbolikussága.

A nyelv biológiai és társas alapjai című fejezet 5 nagy csomópont köré épül. A nyelv biológiai és társas meghatározottságát tárgyaló általánosabb alfejezetet három, az ember kognitív működése és a nyelv között fennálló (a kategorizációt,

a képi sémákat, valamint a memória és a nyelv kapcsolatát tárgyaló) rész követi. Végül a nyelvi jellel, szimbolikus kommunikációval zárul az említett tematikus egység. Érdemes kiemelni, hogy az elméleti részek olyan fontos terminusokat is beemelnek a feladatok háttérét nyújtó részekbe, mint a sémák, foratókönyvek, beszédhelyzet, szociokulturális háttér, vagy épp a perspektíva és figyelemirányítás mint kognitív szemantikai fogalmak – mindezek természetesen a feladatokban is visszaköszönek.

A nyelv metaforikussága, ikonikussága című fejezet az előbbinél nagyobb terjedelmű és több feladatot tartalmaz, illetve olyan izgalmas témákat tárgyal, mint a testben levés alaptapasztalatai, az idő- és térviszonyok nyelvi kifejeződései vagy az események sorrendisége. Habár ezen témakörök első pillantásra kissé megfoghatatlannak vagy legalábbis kevésbé érthetőnek tűnhetnek, a leírásokból egyértelművé válik, hogy valójában teljesen hétköznapi dolgok, s a gyerekekhez nagyon közel állnak. Ennek persze a legfőbb oka a funkcionális-kognitív perspektíva, ami a megszerzett tapasztalatokra s a minket körülvevő világra épít a tanulási folyamatokban. Ehhez pedig több remek feladat is tartozik, például a testi tapasztalat megjelenítése és értelmezése olyan kifejezések-nél, mint a „meghátrol” vagy a „nem tudja megemészteni”, illetve, amikor az ember mellett más élőlények szempontjából kell meghatározni az irányokat. Vajon hol van a hátul egy papucsállatka vagy egy tengeri csillag esetében?

A következő nagyobb tematikus egység *A nyelv metonimikussága, indexikussága* címet viseli, és a metonimiákon túl a beszédhelyzethez való kötöttséget, a (nyelvi) perspektívákat helyezi előtérbe. Kiemelendő, hogy a feladatok ismét nagyon kreatívak és kreativitást igényelnek, illetve – stílusosan – perspektíva-váltást mind tanulóit, mind tanári részről. Külön öröndetes olyan feladatokat látni, amik a prototípuselvet a háttérben mozgatva a szavak jelentéshálózatát, jelentésárnyalatait, az egyéni jelentésképzéseket

hívják elő, ellentétben a klasszikus nyelvtanítás felfogásával, ami egyjelentésű és többjelentésű fogalompárokkal operál. Hogy ez utóbbi miért baj, és az előbbi miért sokkalta jobb megoldás, azt a kézikönyv tökéletesen leírja: „a jelentések vizsgálata, összefüggésük kikövetkeztetése ugyanis érdekesítő tevékenység, amely a jelentésképzés általános folyamatainak a megértéséhez, ezáltal az ember értelemalkotó képességének a jobb megismeréséhez vezet. Az öröm akkor tűnik el a tevékenységből, amikor be akarják gyakoroltatni a metonimikus kifejezések elemzését kategorizációs, bevéső feladatokkal, mivel ezekben az elemzés gyakran mechanikussá válik, a rész–egész viszonyok megállapítására szűkül az egyedi kifejezés finom jelentéselemzésének tágassága helyett (264.). Kiegészítésképp csupán annyit, hogy ez a gondolat nemcsak a metonimikus kifejezésekre áll, hanem a legtöbb nyelvtani kategóriára: ahogy mechanikussá válik, szinte biztosan elveszti a funkcióját és az érdekességét, összességében a hasznát és lehetséges hasznosulását.

Az utolsó fejezet, *A nyelv konvencionálódása, szimbolikussága* leginkább a sémákra és azok megvalósulására fókuszál. A grammatikai jelentések, szójelentések, konstrukciós jelentések mellett előkerülnek a szövegtípusok is, méghozzá aktualizált formában, hétköznapi és ténylegesen létező (nem kreált) szövegeken keresztül, s olyan típusokra koncentrálva, amik a gyerekek életében is meghatározóak (pl. hírek, álhírek, közhelyek, tévéműsorok). Mindez ismételtelen olyan feladatok segítségével valósul meg, amik szórakoztatóak, gyerekközpontúak és a nyelv(észet) érdekes, elgondolkodtató olykor különös oldalát fogják meg. Például, amikor az a feladata a diákoknak, hogy gondolkodjanak el azon, egy marslakó, aki már hatalmas szókincssel rendelkezik és tud mondatot szerkeszteni, tud-e bizonyos kifejezéseket, mondatokat értelmezni (pl. egy idiómát). Vagy amikor kategórianevek mellé kell írni azt a (kategóriába tartozó) dolgot, amely először az eszükbe

Az utolsó fejezet, A nyelv konvencionálódása, szimbolikussága leginkább a sémákra és azok megvalósulására fókuszál. A grammatikai jelentések, szójelentések, konstrukciós jelentések mellett előkerülnek a szövegtípusok is, méghozzá aktualizált formában, hétköznapi és ténylegesen létező (nem kreált) szövegeken keresztül, s olyan típusokra koncentrálva, amik a gyerekek életében is meghatározóak (pl. hírek, álhírek, közhelyek, tévéműsorok). Mindez ismételtelen olyan feladatok segítségével valósul meg, amik szórakoztatóak, gyerekközpontúak és a nyelv(észet) érdekes, elgondolkodtató olykor különös oldalát fogják meg. Például, amikor az a feladata a diákoknak, hogy gondolkodjanak el azon, egy marslakó, aki már hatalmas szókincssel rendelkezik és tud mondatot szerkeszteni, tud-e bizonyos kifejezéseket, mondatokat értelmezni (pl. egy idiómát).

jut, majd a feladat megbeszélése után azon kell elgondolkodni, hogy egy kenyai törzs tagjai vagy egy grönlandi város lakói mit írtak volna.

A feladatgyűjtemény és az ahhoz tartozó kézikönyv összességében kiváló tanítási segédlet, mindenképp hiánypótló munka. Az egyes egységek, részek struktúrájukat tekintve és tartalmilag is legtöbbször előkészítik egymást, megalapozzák a soron következő feladatot, tudáselemet.

A feladatok gyermekközpontúak, a tanári kézikönyvben a tanár számára rövid és lényegi magyarázatokkal, háttérinformációkkal. A kötet egészét áthatja a korszerű nyelvészeti és pedagógiai szemlélet, amit hívhatunk funkcionális és/vagy kognitív

irányzatnak, konstruktivistának, leíró és kommunikáció-központúnak, hozzáadó szemléletűnek, de összességében talán elegendő annyi, ha hasznos és gyerekbárát nyelv(tan)tanítást szorgalmazónak nevezzük.

Irodalom

Jánk István (2018). *Végre egy korszerű feladatgyűjtemény magyarórákhoz*. Nyelv és Tudomány, <https://www.nyest.hu/hirek/vegre-egy-korszeru-feladatgyujtemeny-magyarorakhoz> Utolsó letöltés: 2020. 02 .02.

Kugler Nóra (2018, főszerk.): *Magyar nyelvtan – a nyelvi jel. Funkcionális szemléletű gyakorlatok 9–12. évfolyam számára*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Kugler Nóra (2018, főszerk.): *Magyar nyelvtan – a nyelvi jel. Tanári kézikönyv*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Jánk István

*Eszterházy Károly Egyetem,
Magyar Nyelvészeti Tanszék*